

KYVADLOVÁ MIGRÁCIA V PROCESSE FORMOVANIA SOCIALISTICKÉHO SPÔSOBU ŽIVOTA NA VIDIEKU

M. Antošová

ANTOŠOVÁ, M. (Vysoká škola poľnohospodárska, Nitra): *Kyvadlová migrácia v procese formovania socialistického spôsobu života na vidieku*. Sociol. Zeměd., 24, 1988 (1) : 45-51.

Robotnícky a zamestnanecký charakter súčasného vidieka sa okrem iného odzrkadľuje v oddelení pracoviska od bydliska u väčšiny vidieckej populácie. Denná kyvadlová migrácia ako významný urbanizačný faktor nesie so sebou aj záporné stránky, prejavujúce sa najmä v štruktúre mimopracovných aktivít. Kyvadlová migrácia vidieckeho obyvateľstva je menej ovplyvnená veľkosťou obce, dokonca aj jej vzdialenosťou od mestskej a priemyselnej aglomerácie. Rozhodujúce sú pracovné príležitosti a ich prítlačnosť v mestách, do ktorých kyvadlová migrácia smeruje. Predpokladáme, že s vedeckotechnickým rozvojom sa pracovné miesta budú naďalej sústreďovať do miest a denná kyvadlová migrácia bude trvalou súčasťou života vidieckych obyvateľov.

spôsob života; vidiek; vidiecka populácia na Slovensku; kyvadlová migrácia; odchádzka za prácou

Sociálno-ekonomické zmeny na slovenskom vidieku v povojnovom období, determinované predovšetkým socialistickou industrializáciou krajiny, socializáciou poľnohospodárstva a následnou urbanizáciou dediny, sa výrazne odzrkadľujú nielen v materiálnom postavení obyvateľov vidieckych obcí, ale najmä v ich spôsobe života. Jedným z výsledkov týchto zmien bolo uvoľnenie veľkého počtu pracovníkov z poľnohospodárstva do iných odvetví národného hospodárstva, čím sa narušilo tradičné prepojenie bydliska s pracoviskom, ako to bolo u väčšiny vidieckej populácie v predsocialistickom období. Riešením tejto novovzniknutej situácie, ktorú dovoľovali špecifické pomery osídlenia v Československu (priestorová blízkosť sídiel, hustá cestná sieť a pod.), sa stala odchádzka obyvateľov za prácou mimo svojho bydliska (kyvadlová migrácia).¹⁾

S postupným rozvojom a rozširovaním priemyslu a tým aj pracovných príležitostí sa kyvadlová migrácia natoľko stabilizovala, že z primárneho ekonomického javu sa vyvinul jav sociálno-ekonomický, charakteristický pre vidiecke obyvateľstvo a jeho spôsob života v súčasnom období. Medzi jednotlivými oblasťami však predpokladáme určité diferencie v počte kyvadlových migrantov, frekvencií a vzdialenosti ich dochádzky za prácou, determinované rozmiestnením priemyslu, ale najmä pracovných príležitostí na území Slovenska.

¹⁾ Pod pojmom kyvadlová migrácia obyvateľstva v sociológii označujeme jednu z foriem migrácie, vyjadrujúcu v určitých pravidelných intervaloch realizované pohyby ekonomicky aktívneho obyvateľstva medzi miestom bydliska a pracoviska.

MATERIÁL A METÓDA

V uvedenej štúdii sa pokúsime načrtnúť niektoré otázky súvisiace s kyvadlovou migráciou, jej postavením a významom v spôsobe života vidieckej populácie na Slovensku. Kyvadlovú migráciu vidieckej populácie sme sledovali vo vidieckych obciach priestorovo blízkych lokalít okresov s rovnakou sociálno-ekonomickou charakteristikou.²⁾ V záujme postihnúť širších súvislostí a vzťahov konfrontujeme výsledky vybraných okresov s údajmi týkajúcimi sa všeobecne vidieckych obcí na Slovensku. Rozhodujúcim zdrojom údajov pre analýzu a komparáciu boli štatistické výkazy Slovenského štatistického úradu v Bratislave a oddelení štatistického úradu v príslušných okresoch.

V tejto súvislosti považujeme za potrebné uviesť, že sme vzhľadom na potreby komparácie štatistických údajov, ale aj so zreteľom na kvalitatívne charakteristiky vidieka za vidiecke obce považovali lokality do 5000 obyvateľov.

VÝSLEDKY A DISKUSIA

Stúpajúci trend odchádzky za prácou na Slovensku v období 1970—1980 čiastočne klesol vzhľadom k celkovému zvýšeniu počtu ekonomicky aktívnych obyvateľov. Zmeny v počte kyvadlových migrantov neboli také podstatné, aby tento jav stratil význam vo vzťahu k spôsobu života.

Vysoký podiel na odchádzke obyvateľov za prácou v roku 1980 tvorili obyvatelia vidieckych obcí. V tomto období z celkového počtu ekonomicky činných obyvateľov vidieka v mieste bydliska ich pracovalo zhruba tretina, ostatní odchádzali do zamestnania mimo svoju obec. Podiel kyvadlových migrantov sa znižuje s veľkosťou obce, čo súvisí, ako predpokladáme, aj s vytvorenými pracovnými príležitosťami priamo v obci (tab. I). Ak si uvedomíme, že z celkového počtu ekonomicky aktívnych obyvateľov Slovenska zhruba polovica (47,9 %) žila v roku 1980 vo vidieckych obciach, z ktorých migrovalo za prácou 70,9 % (čo tvorí tretinu všetkých pracujúcich obyvateľov Slovenska), zasahuje kyvadlová migrácia ako významný urbanizačný faktor hlboko do života vidieckej populácie.

Vychádzajúc zo základného cieľa práce prezentovanej touto štúdiou, sústredíme pozornosť najmä na kyvadlovú migráciu obyvateľov vidieckych obcí vybraných lokalít, kde v rámci celookresných štatistických údajov nie sú podstatné rozdiely. Významné rozdiely v počte kyvadlových migrantov sme zistili vo vidieckych obciach.

Zo štatistických údajov (tab. I) vyplýva, že v okrese Levice je zhruba polovica ekonomicky aktívnych obyvateľov vidieckych obcí zamestnaných vo svojom bydlisku, zatiaľ čo z vidieckych obcí v okrese Nitra odchádza väčšina (75,3 %) za prácou mimo obec.

Najvýraznejšie rozdiely sú vo veľkostnej skupine obcí od 2000 do 4999 obyvateľov, kde sú v okrese Levice sústredené niektoré priemyselné podniky poskytujúce pracovné príležitosti, čo do veľkej miery ovplyvňuje

²⁾ Objektom skúmania je obyvateľstvo vidieckych obcí okresu Nitra a Levice.

I. Obyvateľstvo vidieckych obcí SSR okresov Nitra a Levice, odchádzajúce do zamestnania v roku 1980 — The population of villages in the Slovak Socialist Republic, districts Nitra and Levice, commuting to work in 1980

Veľkostná skupina obcí	SSR		okres Nitra		okres Levice	
	ekon. aktívni bývajúci	podiel odchádzajúcich (%)	ekon. aktívni bývajúci	podiel odchádzajúcich (%)	ekon. aktívni bývajúci	podiel odchádzajúcich (%)
do 199	14 662	76,4	—	—	55	54,5
200 — 499	121 268	75,4	1 197	75,8	3 650	67,5
500 — 999	272 584	72,8	6 889	72,8	11 307	64,5
1000 — 1999	385 637	68,8	25 029	78,6	15 398	58,3
2000 — 4999	397 480	61,4	14 477	70,7	8 192	37,3
Vidiecke obce spolu	1 191 631	70,9	47 592	75,3	38 602	56,5
Spolu	2 484 922	41,4	100 580	43,5	58 975	44,3

Prameň: Sčítanie ľudu, domov a bytov 1980. SSR. Bratislava, SŠÚ 1983
 Sčítanie ľudu, domov a bytov 1980. Okres Nitra. Nitra, OOŠÚ 1982
 Sčítanie ľudu, domov a bytov 1980. Okres Levice. Levice, OOŠÚ 1982

počet kyvadlových migrantov. Z týchto obcí v uvedenom okrese odchádzalo za prácou v skúmanom období priemerne 37,3 % obyvateľov, ale súčasne sem dochádzali aj ekonomicky aktívni obyvatelia z iných vidieckych obcí okresu.

V okrese Nitra bolo v tej istej veľkostnej skupine obcí 70,7 % kyvadlovo migrujúcich. Porovnaním odchádzky v jednotlivých veľkostných skupinách obcí v skúmaných lokalitách vidíme, že v okrese Nitra v každej skupine vidieckych obcí bol podstatne väčší podiel kyvadlových migrantov ako v okrese Levice. Tieto výrazné diferencie v kyvadlovej migrácii obyvateľov vidieckych obcí skúmaných lokalít vyplývajú zo sociálno-triednej štruktúry a zamestnanosti vidieckeho obyvateľstva v základných odvetviach národného hospodárstva (v okrese Nitra 29,9 % ekonomicky aktívneho vidieckeho obyvateľstva pracovalo v poľnohospodárstve a lesníctve, v okrese Levice 43,9 %).

So zvyšujúcou sa zamestnanosťou žien sa zvyšuje aj ich podiel na kyvadlovo migrujúcom ekonomicky aktívnom obyvateľstve Slovenska. V roku 1970 z celkového počtu odchádzajúcich za prácou tvorili ženy 32,7 %, ale v roku 1980 až 37,5 %. Prevažnú väčšinu tvorili vidiecke ženy. Túto skutočnosť potvrdzujú aj údaje zo skúmaných okresov. V roku 1980 z celkového počtu kyvadlovo migrujúcich vidieckych obyvateľov v okrese Nitra tvorili ženy 43,5 % a v okrese Levice 37,3 %. Najvyšší podiel odchádzajúcich žien v okrese Nitra je z obcí od 1000—1999 obyvateľov (48,2 %). V okrese Levice sme nezistili podstatné rozdiely medzi veľkostnými skupinami obcí.

Z hľadiska formovania socialistického spôsobu života kyvadlovo migrujúcich obyvateľov vidieka je jedným z významných faktorov vzdialenosť pracoviska od bydliska. Tým je do určitej miery časovo vymedzená kyvadlová migrácia a jej frekvencia, čo priamo determinuje mimopracovný a voľný čas. Štatistické materiály zo sčítania ľudu v roku 1980 neposkytujú údaje o vzdialenosti pracovísk od bydliska a o čase strávenom cestovaním za prácou. Predpokladáme, že oproti roku 1970 v tomto smere nedošlo k podstatným zmenám, a preto pre ilustráciu uvádzame niektoré údaje.

Pomerne vysoký počet kyvadlových migrantov v roku 1970 (23 %) udávalo, že jedna cesta do zamestnania im trvala 1—2 hodiny a viac (17 %). Trvanie jednej cesty menej ako pol hodiny udávalo zhruba 24 % odchádzajúcich. Podobné výsledky boli zistené aj v sociologickom výskume realizovanom v roku 1976 v okrese Trnava. Z toho vyplýva, že kyvadlová migrácia u značnej časti migrantov negatívne ovplyvňuje časový fond dňa.

Určitú predstavu o počte odchádzajúcich, vzdialenosti pracoviska od bydliska (ak predpokladáme, že pracovisko mimo okres je vzdialenejšie), ale aj o možnosti získania zamestnania poskytujú údaje o kyvadlovej migrácii v rámci toho istého okresu, prípadne do iného okresu a kraja. Z celkového počtu kyvadlových migrantov na Slovensku v roku 1980 zhruba jedna tretina (29,7 %) odchádzala mimo okresu svojho bydliska, a z toho viac ako polovica do iného kraja. Vývoj odchádzky mimo okresu bydliska má od roku 1970 klesajúcu tendenciu.

Napriek tomu, že na Slovensku väčšina kyvadlových migrantov dochádza za prácou v rámci okresu svojho bydliska, v jednotlivých oblastiach sú určité diferencie v počte odchádzajúcich, determinované najmä

stupňom industrializácie a množstvom príťažlivých pracovných príležitostí priamo v okresoch.

Významným faktorom, zasahujúcim do života vidieckych obyvateľov v súvislosti s možnosťou získať zamestnanie a so vzdialenosťou pracoviska od bydliska, je frekvencia dochádzky, na základe ktorej môžeme rozlišovať dennú kyvadlovú migráciu alebo odchádzku za prácou realizovanú v iných intervaloch.

Väčšina kyvadlovo migrujúceho vidieckeho obyvateľstva odchádza za prácou denne (v okrese Nitra 98,0 %, v okrese Levice 94,7 %). Predpokladáme, že ide o kratšie vzdialenosti medzi bydliskom a pracoviskom v rámci toho istého okresu. Takýto spôsob kyvadlovej migrácie umožňuje hustá sieť sídiel a ich priestorová blízkosť v rámci jedného okresu. Na dennú dochádzku do zamestnania sú používané prevažne autobusy ČSAD (napr. v roku 1970 ich používalo 57 % odchádzajúcich). Autobusové linky sú zriaďované tak, aby vyhovovali dochádzajúcim pracovníkom a žiakom. Pri väčších vzdialenostiach, najmä mimo okres a kraj, sa dochádzka realizuje v týždenných, mesačných, prípadne iných intervaloch a len v malej miere denne.

Ženy vzhľadom k plneniu materských povinností odchádzali za prácou na kratšie vzdialenosti a pracovali prevažne v rámci okresu bydliska. Zo štatistických údajov vyplýva, že v roku 1980 v rámci okresu pracovalo 71,1 % ekonomicky aktívnych vidieckych žien okresu Nitra a v okrese Levice 86,3 %.

Z hľadiska zamestnanosti väčšina vidieckeho obyvateľstva pracovala v priemysle a stavebníctve v rámci okresu. Ženy boli zamestnané najmä v obchode a službách. V okrese Nitra odchádzal do týchto odvetví väčší podiel ekonomicky aktívnych obyvateľov z jednotlivých veľkostných skupín obcí ako v okrese Levice, kde prevažná väčšina kyvadlových migrantov z vidieckych obcí smerovala do poľnohospodárstva, čo vyplýva aj z celkove vyššej zamestnanosti obyvateľstva okresu v tomto odvetví.

V dennej kyvadlovej migrácii napriek tomu, že väčšina migrantov smeruje do mesta, sa možno v súčasnosti stretnúť aj s procesom odchádzky za prácou prebiehajúcim v opačnom smere. Z aspektu zameranosti našej práce sme sa nezaoberali touto otázkou, ale predpokladáme, že v tomto smere ide o kyvadlových migrantov smerujúcich najmä do poľnohospodárstva, školstva a zdravotníctva, ktorí dochádzajú z mesta do vidieckych obcí okresu. Ako príklad môžeme uviesť niektoré údaje o dennej kyvadlovej migrácii ekonomicky aktívnych obyvateľov z Nitry do vidieckych obcí okresu v roku 1986.³⁾

Do poľnohospodárskych podnikov vo vidieckych obciach uvedeného okresu dochádzalo denne 762 pracovníkov z Nitry (z toho 384 pracovalo v JRD a 387 v SPP). Do zdravotníckych zariadení vo vidieckych obciach v sledovanom období dochádzalo 58 lekárov a stredných zdravotníckych pracovníkov a do dedinských škôl 347 učiteľov. Napriek tomu, že uvedené údaje nemôžeme považovať za úplne presné (nezohľadňujú napríklad fluktuáciu), poskytujú určitú orientáciu o kyvadlovej migrácii v smere mesto - vidiek.

³⁾ Údaje sú vypočítané z výkazov príslušných odborov ONV a OPS v Nitre k 31. 12. 1986.

ZÁVER

V súvislosti so sociálno-ekonomickými zmenami v našej spoločnosti po oslobodení a tým determinovaným uvoľnením časti ekonomicky aktívneho obyvateľstva z poľnohospodárstva sa vidiek stal významným zdrojom pracovných síl pre iné odvetvia národného hospodárstva, čo sa prejavilo najmä v dennej kyvadlovej migrácii. Oddelenie pracoviska od bydliska u väčšiny vidieckeho obyvateľstva sa tak stalo charakteristickou črtou spôsobu života vidieckej populácie. Prevažná časť ekonomicky aktívnych obyvateľov vidieckych obcí odchádza za prácou v súčasnom období najmä do priemyslu a stavebníctva sústredeného do miest. Denná kyvadlová migrácia, najrozšírenejšia forma odchádzky za prácou na vidiek, ako významný urbanizačný kanál prenosu mestských vzorov správania hodnotovej orientácie a spôsobu života, nesie so sebou výrazne kladné, ale aj záporné stránky. Pozitívne sa odzrkadľuje vo zvyšovaní životnej úrovne rodín migrantov, ovplyvnenej finančnými príjmami z hlavného zamestnania doplňovanými z prídomového osobného hospodárstva. Kyvadlovú migráciu môžeme považovať tiež za jeden z významných faktorov, umožňujúcich preklenúť nedostatky v sociálnej infraštruktúre vidieckych obcí. Napriek jej niektorým negatívnym stránkam, prejavujúcim sa najmä v štruktúre mimopracovných aktivít a v rozsahu voľného času, kyvadlovo migrujúci vidiecki obyvatelia uprednostňujú bývanie na vidieku.

Denná kyvadlová migrácia vidieckeho obyvateľstva je menej ovplyvnená veľkosťou obce, ale aj jej vzdialenosťou od mestskej a priemyselnej aglomerácie. Rozhodujúci význam má možnosť získať výhodnejšie zamestnanie. Predpokladáme, že s vedeckotechnickým rozvojom sa pracovné miesta budú naďalej sústreďovať do miest a denná kyvadlová migrácia bude trvalou súčasťou spôsobu života obyvateľov vidieckych obcí. Preto sa domnievame, že rozmiestnenie pracovných miest bude potrebné v budúcnosti riešiť tak, aby ich priestorová a časová dostupnosť čo najmenej negatívne ovplyvňovala spôsob života na vidieku.

Literatúra

Bilancia pohybu obyvateľstva v obciach a okresoch SSR v roku 1984. Bratislava, SŠÚ 1985.

Rozvoj spoločnosti v Slovenskej socialistickej republike. Bratislava, SŠÚ 1975.

Sčítanie ľudu, domov a bytov 1. 11. 1980. Strediskovosť, sídelné typy a veľkostné skupiny obcí. SSR. Bratislava, FSÚ a SŠÚ 1982.

Došlo dne 15. 1. 1988

АНТОШОВА, М. (Сельскохозяйственный институт, Нитра): Маятниковая миграция в процессе формирования социалистического образа жизни на селе. Sociol. Zeměd., 24, 1988 (1) : 45-51.

Рабочий и служащий характер современного села отражается, помимо прочего, на отделении места работы от места жительства у большинства сельского населения. Ежедневная маятниковая миграция как важный урбанистский фактор несет и отрицательные стороны, которые сказываются, напр., на структуре нетрудовой активности. Эта миграция мало зависит от размеров населенного пункта или от его расстояния от городской и промышленной агломерации. Решающее значение имеет предложение

рабочих мест и их привлекательность в городах, куда направляется миграция. Можно ожидать, что с НТР рабочие места будут и в дальнейшем сосредотачиваться в городах, и маятниковая ежедневная миграция останется постоянным явлением жизни сельских жителей.

образ жизни; села; сельские жители Словакии; маятниковая миграция; отъезд за работой

ANTOŠOVÁ, M. (University of Agriculture, Nitra): *Shuttle Migration in the Process of Formation of the Socialist Way of Life in the Country*. Sociol. Zeměd., 24, 1988 (1) : 45-51.

The places of work being distant from the residences of a majority of the rural population, this characterises the workers' and employees' population structure of the current rural districts. Daily shuttle migration, as a significant factor of countryside urbanization, presents also negative aspects that are obvious in particular in the structure of spare-time activities. The shuttle migration of the rural population is influenced to a lesser degree by the size of a community, as well as by its distance from the urban and industrial agglomeration. The decisive factors are the vacancies and attractiveness of employment in the towns where the shuttle migration is centered. It is assumed that with the technological progress, the vacancies will continue to be concentrated in the towns and that the daily shuttle migration will become a permanent factor in the life of the rural population.

way of life; countryside; rural population in Slovakia; shuttle migration; commutation to work

ANTOŠOVÁ, M. (Landwirtschaftliche Hochschule, Nitra): *Die Pendel-Migration im Prozeß der Herausbildung der sozialistischen Lebensweise auf dem Lande*. Sociol. Zeměd., 24, 1988 (1) : 45-51.

Der Arbeits- und Angestelltencharakter des gegenwärtigen Dorfes kommt unter anderem bei der Mehrzahl der Landbewohner auch zum Ausdruck in der Trennung der Arbeitsstätte von der Wohnstatt. Die tägliche Pendelmigration bringt als bedeutsamer Urbanisierungsfaktor auch negative Seiten mit sich. Diese zeigen sich insbesondere in der Struktur der Nebenschäftigungen. Die Pendelmigration der Landbevölkerung ist von der Größe des Dorfes wenig beeinflusst, auch nicht von der Entfernung zur städtischen und industriellen Agglomeration. Entscheidend sind die Arbeitsmöglichkeiten und deren Anziehungskraft in den Städten, auf die sich die Pendelmigration orientiert. Wir nehmen an, daß mit dem wissenschaftlich-technischen Fortschritt sich die Arbeitsplätze auch weiterhin in den Städten konzentrieren werden und daß die tägliche Pendelmigration zum festen Bestandteil des ländlichen Lebens gehören wird.

Lebensweise; Dorf; Dorfbevölkerung i. d. Slowakei; Pendelmigration; Fahrt zur Arbeit

Adresa autorky:

Ing. Margita Antošová, Vysoká škola poľnohospodárska, Lomonosovova 1, 949 01 Nitra

PODNETNÁ PUBLIKACE O ZEMĚDĚLSKÉM PÍSEMNICTVÍ

Ladislav Skala: Zemědělské písemnictví, tvůrčí síla pokroku. Sborník č. 110. Praha, CSAZ 1987, 316 stran

Sborník zachycuje vývoj zemědělského písemnictví a jeho vliv na pokrok v zemědělství. Jde o souhrnné dílo, které je významnou výpovědí o historických písemných poznatcích v zemědělství, a to od nejstarších rukopisných památek až po tištěné knihy. Obsah látky je rozvržen do osmi kapitol.

Náplní úvodních kapitol je nejstarší období zemědělství z celosvětového pohledu. Ranému a vrcholnému feudalismu, staré době trojpolního hospodaření, herbarům a nejstarším tištěným spisům v Čechách jsou věnovány samostatné kapitoly. Podrobně je rozebráno rybářství, ovocnářství, vinařství a léčení zvířat. Nejobsáhlejší část publikace tvoří kapitoly o knihách hospodářských, o hospodářských institucích, o Vlastenecko-hospodářské společnosti v Čechách, o zrušení nevolnictví až po revoluční rok 1848. Autor dále rozebírá popularizační literaturu 19. století, rozvoj zemědělského školství, informuje o prvních zemědělských školách v Čechách a na Slovensku, o vývoji vysokoškolské výuky.

Zemědělské písemnictví v období nástupu a rozvoje kapitalismu, kalendáře k poučení o zemědělství, hospodářské noviny, první český zemědělský časopis, edice ministerstva zemědělství a Československé akademie zemědělské jsou obsahem předposlední kapitoly, kde je zhodnocen pokrok v zemědělství, život na českém venkově, náročnost zemědělské práce i kultura daného období.

Samostatná kapitola je věnována zemědělskému písemnictví na Slovensku, jeho počátkům a rozvoji v obrozeneckém období, rozvoji řemesel a životu lidí na venkově.

Závěrečné kapitoly se zabývají obdobím společenských přeměn, socialistickým zemědělstvím. Je sledován rozmach zemědělského tisku po roce 1945, popularizační, vědecká a informační literatura a zemědělská vydavatelská činnost až do současnosti.

Sborník poskytuje ucelený pohled na širokou škálu otázek zemědělského písemnictví i zemědělského školství. Šíří záběru a celistvosti výkladu představuje významný přínos k vývoji zemědělské literatury. Je dobrou pomůckou pro zemědělské odborníky, pedagogy i studenty, ale v mnoha směrech inspiruje svou vysokou informační hodnotou. Je významným přínosem k historii zemědělského písemnictví v Čechách i na Slovensku.

Ing. Miroslav Pošík, ÚVTIZ Praha